

mag. Blanka Avguštin Florjanovič⁹⁴

ARHEOLOGIJA PASIJONSKE KNJIGE INSTRUCTIO PRO PROCESSIONE LOCOPOLITANA IN DIE PARASCEVE DOMINI 3. DIE MARTII 1721

Povzetek

Prispevek opisuje arheologijo pasijonskega rokopisa ki smo jo med konservatorsko-restavratorskimi posegi imeli priložnost odkrivati in raziskovati v letih 2019/2020. Zajeti so strukturni elementi rokopisne knjige, uporabljeni materiali ter načini njihove medsebojne povezave. Za lažje razumevanje so opisi opremljeni s številnimi shemami in fotografijami. Avtorica opisuje stanje ob prevzemu, poškodbe in posege, ki so izvedeni v skladu s standardi slovenske in evropske konservatorske-restavratorske stroke, ki je v zadnjem desetletju močno napredovala.

ARCHEOLOGY OF THE PASSION BOOK INSTRUCTIO PRO PROCESSIONE LOCOPOLITANA IN DIE PARASCEVE DOMINI 3. DIE MARTII 1721

Abstract

The article describes the archaeology of the Škofja Loka Passion play manuscript, which we discovered and had the opportunity to research in 2019/2020, during the conservation and restoration work. The description covers the structural elements of the book, the materials used and the ways they are interconnected. For ease of understanding, the descriptions are provided with a number of diagrams and photographs. The author describes the situation at the time of taking items over, damage and interventions carried out in accordance with the standards of the Slovenian and European conservation and restoration profession, which has made great progress in the last decade.

⁹⁴ Mag. Blanka Avguštin Florjanovič je konservatorsko-restavratorska svetnica.

UVOD

Konservatorsko-restavratorska stroka se je s pisno kulturno dediščino začela ukvarjati bistveno pozneje kot z ostalimi kulturnimi spomeniki. Umetnostni pomen slikarskih, kiparskih in drugih stvaritev je bil zgodaj opažen in je zato tudi bistveno prej dobil pozornost konservatorjev-restavratorjev kot pa pisno in knjižno gradivo. Ta vrhunska umetniška ali rokodelska dela so kljub izjemnemu zgodovinskemu pomenu še dolgo ostajala v senci.

Knjigi kot tridimenzionalni stvaritvi, razen zapisa, niso namenili posebne pozornosti, čeprav ta sporoča tudi številna druga znanja, veščine in kulturo naroda v obdobju njenega nastanka. Turbulentna zgodovina knjigi na splošno ni prizanašala, bila je le še dodaten vzrok za izgubljanje primarnih vezav. Vse to se je odražalo prav v prevezavah, ki se niso ujemale z izvirno vezavo, pogosto tudi dodajanjem elementov iz drugih vezav ali celo v prevezavah po modi. Pravega odgovora, zakaj se je vse to dogajalo, ni. Zagotovo pa je bila katastrofalna poplava v Firencah leta 1966⁹⁵ prelomni dogodek, ko je restavratorski svet na knjigo pogledal drugače. Najstarejši rokopisi in vezave so utrpeli nepopravljivo škodo in strokovnjaki so ob reševanju začeli tudi sistematično raziskovati knjižne vezave in njihove strukturne elemente, predvsem pa so postavili pomembno prelomnico med konservatorsko-restavratorsko stroko in klasičnim prevezovanjem knjig.

To je le nekaj vzrokov za naše navdušenje nad vsako ohranjeno vezavo, ki jo prepoznamo kot sočasno z nastankom zapisa.

POT DO PASIJONSKE KNJIGE

Avtorica prispevka se je s knjigo Škofjeloški pasijon srečala že pred leti, ko je bil predstojnik kapucinskega samostana dr. Metod Benedik. Knjiga z njenimi spremljajočimi dokumenti je že takrat imela zaščitno škatlo iz klasičnih knjigoveških materialov 20. stoletja in priložene bombažne rokavice. Patri so jo skrbno hranili v omari, ki se nahaja v zgornjih prostorih samostana. V sobi s primerno klimo, kjer temperatura in vlaga ne nihata v izrazitem mesečnem, tedenskem ali celo dnevnem intervalu, so bili za knjigo dobri pogoji. Tudi njen najobčutljivejši material, izredno higroskopičen pergament, ni kazal negativnih sprememb. Konservatorica-restavratorica je ocenila potrebo po izvedbi posega in stabiliziranju poškodb, vendar je imela bogata samostanska knjižnica takrat težave z insekti in veliko potrebo po novem prostoru. Zato so v samostanu najprej poskrbeli za primeren prostor ter novo leseno knjižnično opremo za vsaj 5.200 različnih tekstov, rokopisov, prvotiskov in tiskov, ki so vezani v historične, več stoletij pozabljenе vezave. Nastala je nova samostanska knjižnica.

⁹⁵ Predavanje prof. dr. Christopher Clarkson, Ljubljana, 1997.

Vse od prvega srečanja pa je zorel čas za resen pristop in izvedbo konservatorsko-restavratorskih posegov, ki bi stabilizirali poškodbe na rokopisu. Tako bi ohranili pasijonski zapis in zgodovinske strukturne elemente knjige za naslednje generacije.

Začetek današnje zgodbe predstavlja srečanje z bratom Jožkom Smukavcem, današnjim predstojnikom kapucinskega samostana, ob koncu poletja 2019. Ponovno srečanje restavratorke s pasijonsko knjigo ter resna skrb in želja patrov po celostnem konservatorsko-restavratorskem pristopu je prinesla prvo potrditev za prevzem konservatorsko-restavratorskega dela.

Skoraj istočasno je avtorico teksta poklicala Agata Pavlovec, glavna koordinatorica za Škofjeloški pasijon, ki je iskala kompetentno osebo za konservatorsko-restavratorska dela na zapisu pasijona. Povezava ljudi z enakimi željami in istim ciljem je tok dogodkov hitro zavrtela. Začeli so se prvi pregledi knjige, zaključena je bila pisna dokumentacija in velik del fotografske. Praktično vse je bilo pripravljeno za začetek prvih posegov. Tik pred začetkom konservatorsko-restavratorskih posegov se je oglasil Borut Gartner, režiser letošnje pasijonske procesije, z idejo o dokumentiranju posegov s kamero, kar je proces še pravočasno ustavilo. Takoj, ko se dela začnejo, knjige ne moremo več vrniti v prvotno stanje in kameri omogočiti, da bi dokumentirala stanje pred posegi in začetna dela. Pri iskanju primerne ekipe so sodelovali različni ljudje, ki so predlagali najrazličnejše snemalne skupine, tudi ekipo RTV Slovenije. Izbrana je bila domača, zasebna snemalna skupina Karata film, kar se je izkazalo za odlično izbiro.

Prvo srečanje konservatorke-restavratorke s snemalno ekipo se je zgodilo ravno v času, ko je svoje zobe tudi Sloveniji začel kazati covid-19. Samostansko knjižnico, ki je za obiske navadno odprta, so morali zapreti. Tako se je sprostil edinstven prostor z odličnim okoljem, ki je nemoteno dovoljeval tako konservatorsko-restavratorske posege kot tudi snemanje procesa. Da bi delo mirno in zbrano potekalo vse do konca, je brat Jožko Smukavec režiserju Aliashu Tepini, producentu Tinetu Škrbcu, direktorju fotografije Mateju Vidmarju in mag. Blanki Avguštin Florjanovič na začetku podelil Božji blagoslov. Vse je bilo pripravljeno.

SPLOŠNI OPIS PASIJONSKE KNJIGE IN DOKUMENTIRANJE

Splošni opis

Izvirno dramsko besedilo, ki je nastalo v zgodnjem 18. stoletju je globoko razmišljujoče (dramsko) delo patra Romualda iz Štandreža pri Gorici, (njegovo krstno ime je Lovrenc Marušič).

Misli je zapisal na kakovosten, ročno izdelan papir. Izbrani materiali, način povezave, ohranjen zavihek na enem izmed listov, predvsem pa obrezane šte-

vilke primarnega zapisa nas usmerjajo k misli, da je bil knjižni blok zvezan po nastanku Romualdovega zapisa. Priročen format, izbrana debelina in kakovost papirja, sestava in število leg, kot tudi izbor debeline vezic in debelina sukanca so skladni do te mere, da nudijo prijetno gibljivost in lahkotnost, ki je značilna predvsem za enopolne vezave. Za to tehniko vezave bi pričakovali platnico, izdelano iz taninsko obdelanega usnja, ki je bil v obdobju nastanka najpogosteje uporabljen material, le včasih so uporabili tudi galunsko kožo, še redkeje pa pergament. Vsekakor je bil namen vezave trajnost, nima nikakršnih sledi o začasnih vezavi, na katere v tem obdobju tudi pogosto naletimo. Prav tako ni sledi o drugih posegih, zato lahko govorimo o izvorni vezavi knjižnega bloka.

Podoba platnice, ki štiti knjižni blok, preseneti v vseh pogledih. Pergamentna prevleka z naslovom in letnico, ki priča o pripadnosti povsem drugemu rokopisu in nima vsebinske povezave s pasijonskim tekstom, je nastal dobrih trideset let prej. Naslov na pergamentu (glej poglavje platnica) dokazuje, da je platnica štčila zapis urbarja, ki je najbrž pripadal škofjeloškemu gospodstvu.⁹⁶ Pri prenosu na pasijonski zapis so velikost platnice na zgornjem robu odrezali in jo preprosto prilagodili. Namesto običajne lepenkaste opore, ki smo jo pričakovali pod pergamentom, nas je pričakal skupek zlepljenih listov z latinskim pravnim tekstom. Liste, ki bi jih sicer zavrgli, so preprosto ponovno uporabili. Na *recto* (prednji) strani sprednje platnice je lepo viden slepi odtis simbola, ki je omejen s kvadratasto linijo. Ostanki zeleno obarvanih lanenih trakov, ki so služili kot zapirala, nas dodatno prepričajo o primarnosti platnice, ki je pripadala urbarju z letnico nastanka 1689.

Rokopis je bil vložen v rjavo kartonasto zaščito, po vsej verjetnosti izdelano v 19. stol., ki nosi naslovno nalepko. Priloženi so še zapisi o priložnostnih dogodkih in študije.

Dokumentiranje

Prvi pregled rokopisa, še brez beleženja, je bil opravljen leta 2019, v času sv. Miklavža. V navadi je, da pri prvem ogledu, kjer dobimo prvi vtis, z lističi označimo strani, ki pri naslednjih pregledih dokumentiranja in izdelavi fotografij potrebujejo posebno pozornost. Nemalokrat si nanje zapišemo tudi različne opombe ali opozorila.

Še pred božičem istega leta je bila knjiga v celoti pregledana in dokumentirana, vključno z izdelavo klasične fotodokumentacije, ki jo opravljamo pred posegi.⁹⁷ Uporabljen formular, ki ga uporabljamo v Arhivu Republike Slovenije in je namenjen tovrstnim starejšim knjižnim vezavam, smo le v manjši meri prilagodili. V njem je detajlno zajeto stanje ob prejemu; vsi uporabljeni strukturni

⁹⁶ Po posvetu Matije Ogrina, junij 2020.

⁹⁷ V praksi je, da dokumentiramo pred posegi, med delom in po opravljenem restavriranju.

elementi z merami, materiali, uporabljene tehnike, obstoječa foliacija oziroma paginacija, vodna sita in vodni znaki, poškodbe in njihove posebnosti, prve in nadaljnje potrebne analize itn.

Ob pregledu so se postavljala različna vprašanja o pergamentu, papirju in poškodbah, zato smo knjigo fotografirali tudi pod UVF (fotografija ultravijolične fluorescence).⁹⁸



Rokopis Škofjeloškega pasijona z rjavo kartonasto zaščito. Na pergamentu je lepo viden napis, ki dokazuje, da je platnica pripadala nekemu urbarju Loškega gospostva. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.



Rokopis Škofjeloškega pasijona pred posegom. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

⁹⁸ Fotografirala Tina Buh, konservatorsko-restavratorska svetovalka v Narodni galeriji.



Poškodbe na hrbtnem predelu. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.



Poškodbe na hrbtni strani knjige. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Pri dokumentiranju in opisovanju kodeksov,⁹⁹ prvotiskov¹⁰⁰ ter knjig, ki so vezane v knjižno strukturo, prvi del opisa namenimo zaščitnemu delu, ki ga imenujemo platnica, lahko je sestavljen iz več različnih kosov ali materialov. Platnica je sestavljena iz sprednje in zadnje opore, ki ju preko hrbtna združuje prevleka. Kadar sta ti dve opori zaradi poškodbe v hrbtu ločeni, ju dosledno navajamo kot sprednja in zadnja platnica. Če odstranimo prevleko, ki je v našem primeru pergament, opori ter pergament ločeno obravnavamo in navajamo kot prevlečni material.

Drugi del opisa je namenjen knjižnemu bloku, ki lahko tvori iste, podobne ali pa povsem drugačne materiale kot platnica. Knjižni blok je sestavljen iz prepognjenih listov, ki jih imenujemo pole, te so v različnem številu vstavljene ena v drugo in tvorijo lege. Poravnane lege so s pomočjo različnega števila vertikalnih vrvic (ali drugih materialov), ki jih imenujemo vezice, z nitjo povezane v homogeno celoto, ki jo imenujemo knjižni blok.

Stroka tovrstne opise uporablja predvsem zaradi transparentnega in razumljivega opisa različnih ter pogosto tudi zapletenih tehnik izdelave.

⁹⁹ Kodeks je rokopisna knjiga iz dobe pred iznajdbo tiska. (glej: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=kodeks>).

¹⁰⁰ Prvotiski ali t. i. inkunabule so tiski, ki so nastali do konca leta 1500. (glej: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=inkunabula>).

KODIKOLOŠKI OPIS IN POŠKODBE

Shema sestave Škofjeloškega pasijona

Shema opisuje vse strukturne elemente knjige, ki se nizajo od prevleke na sprednji platnici preko vseh slojev zgornje platnice, sestave knjižnega bloka in slojev zadnje platnice, kjer se konča s pergamentom. Poleg teh opisov se vzporedno nizajo vodna znamenja in izsledki opravljenih analiz in merjenj.

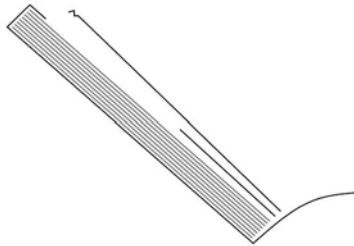
- ***Sprednja platnica, osem zlepljenih listov tiskanega teksta;*** oporo platnici, ki je prevlečena s kozjim pergamentom, sestavlja vsaj osem zlepljenih listov s tekstom. Na notranji strani je na sredini opore viden slepi odtis simbola. Na sprednjem notranjem robu sta ohranjena dva fragmenta zeleno obarvanih zapiralnih trakov.
- ***Nalepljen papirni trak na notranji strani sprednje opore;*** trak je služil kot okrepitev povezave med platnico in knjižnim blokom urbarja in ne kaže povezave z zapisom Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je iztrgan na treh mestih. Ohranil se je v fragmentih.
- ***Nalepljen list na notranji strani sprednje opore;*** list je služil kot nalepljeni del veznega lista, ki je pripadal urbarju in ga ni moč vključiti v vezavo Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je iztrgan na treh mestih v isti obliki kot okrepitveni trak. Iztrgan je tudi na zgornjem robu. (glej sliko 5) Ima sredinsko pripeto vodno znamenje, ki spominja na ptico.



Slika 5. Pod veznim listom odkrit nalepljen list, ki je pripadal urbarju. Sledi treh iztrganih vezic.
Foto Blanka Avguštin Florjanovič.



Dvignjen vezni list urbarja z vodnim znamenjem, ki je žal poškodovano. Foto Tina Buh.



Sprednja platnica z osmimi zlepljenimi listi, ki so prevlečeni s pergamentom.
Na notranji strani sta nalepljena trak in list.

Struktura zapisa škofjeloške procesije

- ***Nalepljen sprednji vezni list,¹⁰¹ foliacija 0–1;*** vezni list je na skrajnem robu veznika v širini 5 mm nalepljen na prvo lego. Na platnico nalepljen del veznega lista nosi točkovno nalepljena lističa s tekstem. Prosti list pa nosi naslovni napis in dva tintna žiga lastnika. Vodno znamenje na nalepljenem listu je sredinsko pripet krog s šestimi notranjimi krogi, na listu s foliacijo 1 pa je na spodnjem robu del slabše prepoznavnega vodnega znamenja, spominja na CPA.

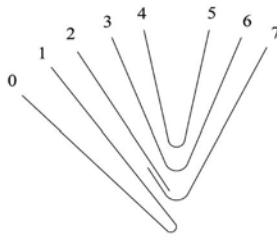
¹⁰¹ Nalepljen vezni ali tudi spojni list stroka imenuje prepognjen list, ki veže knjižni blok s platnico. Levi del je nalepljen na notranjo stran platnice, desni del se kaže kot prosti list.

- **Prva lega – tri pole, foliacija 2–7**; prva pola je nepopolna – list s foliacijo 2 nosi napis *Pro notitia futuri saeculi* in z odebeljenimi verzalkami izpisan kronogram z letnico 1721. Celoten zapis na listu 2 je iz železotaninskega črnila in ima drugačno strukturo kot njegov nasprotni list s foliacijo 7. List s foliacijo 2 je iz drugačnega papirja kot ves preostali rokopis in je glede na sledi naknadno vlepjen v rokopis. Vlepjen je z drugačnim, sekundarnim lepilom (škrobno lepilo) kakor je bilo uporabljeno primarno za vezavo celotnega rokopisa (klej). List s foliacijo 7 sega preko veznika in je še vedno pripet z nitjo, kar pomeni, da je bil njegov nasprotni list s foliacijo 2 izrezan ali iztrgan (česar zaradi poškodb in dodane količine lepila ni mogoče opredeliti) in nadomeščen z novim listom, druge strukture. Da gre za drug papir je vidno tudi po razmiku vidnih vertikalnih linij sita v papirju. Pri dodanem listu so razmiki manjši kot pri ostalih (glej sliko št. 7). V širini 5 mm sta zlepljena na skrajnem robu veznika in tvorita prvo polo v legi. Na foliju pet je odtisnjen tintni žig samostana. Vodna znamenja v prvi legi so naslednja; list s foliacijo 2 ima sredinsko pripeto vodno znamenje AN, lista s foliacijo 3 in 4 imata sredinsko pripeto vodno znamenje, ki je slabo vidno in zato nedoločljivo, list s foliacijo 7 ima prav tako sredinsko pripeto vodno znamenje, ki spominja na lok s puščico.



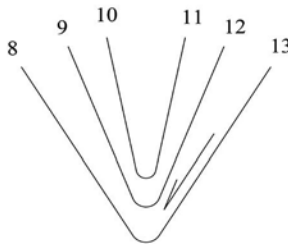
Slika 7. Vodno znamenje AN na listu s foliacijo 2. Železotaninsko črnilo je poškodovalo odebeljen zapis.

Foto: Tina Buh.



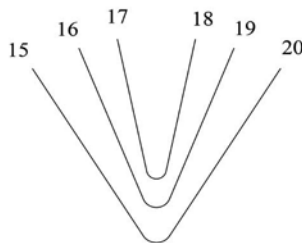
Shema prve lege z nalepljenim veznim listom.

- Druga lega – tri pole, foliacija 8–13;** med listoma 12 in 13 je s foliacijo 14 vlepljen list polovične širine z nemško slovenskim besedilom (*Zhast mi skup poiema ...*). Struktura papirja tega traku se razlikuje od ostalega papirja, kar kaže da je nastal ločeno od celote rokopisa. Trak nima vodnega znamenja in je bil naknadno vlepljen. List s foliacijo 11 je na zgornjem vogalu ostal prepognjen in nam nakaže izvorni format knjižnega bloka pred obrezanjem in s tem tudi prvotni format papirja in sita. Vse tri pole so izdelane na istem papirniškem situ; sredinsko se pojavita golob z napisom in cvetlica. V paru s cvetlico je na spodnjem robu tudi vodno znamenje cvetlice z monogramom papirničarja AZ.



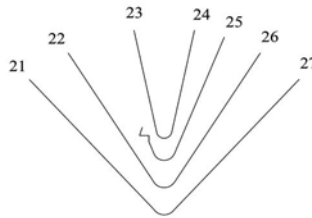
Druga lega z vlepljenim trakom.

- Tretja lega – tri pole, foliacija 15–20;** na predelu veznika s foliacijo št. 17 in 18 je sled škrobnega lepila. Na skrajnem desnem robu istega lista pa ožganina. Vse tri pole imajo na sredini sledi slabo vidnih, nepopolnih vodnih znamenj.



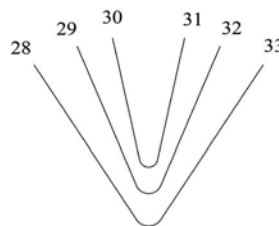
Tretja lega.

- **Četrta lega – štiri nepopolne pole, foliacija 21–27;** tretja pola v legi je nepopolna – list s foliacijo 25 sega le preko veznika, nasprotni list je izrezan (torej manjka list med foliacijo 22 in 23). List s foliacijo 22 ima solzo izdelovalca papirja.¹⁰² Na različnih mestih knjižnega bloka smo merili tudi površinsko kislost papirja; list s foliacijo 25 ima pH 7,07. Papir lege je izdelan na situ s sicer slabše vidnimi vodnimi znamenji, vendar so še vedno prepoznavna – sredinsko sta pripeta golob s sledmi napisa in cvetlica. V paru s cvetlico je na spodnjem robu delno ponovljena cvetlica z monogramom AZ. Na nepopolni poli (foliacija 25) je vodno znamenje cvetlice v paru s cvetlico in pripadajočim monogramom AZ (torej iztrgan list predvidoma nosi vodno znamenje goloba z napisom).



Četrta lega.

- **Peta lega – tri pole, foliacija 28–33;** list s foliacijo 31 ima na skrajnem desnem robu ožganino. Na listu 33 je vidna solza izdelovalca papirja, površinska kislost papirja ima pH 6,91. Vse tri pole so izdelane na situ s pripetimi vodnimi znamenji, kjer sta sredinsko pripeta golob z napisom in cvetlica. S cvetlico se, kot že omenjeno, na spodnjem robu pojavlja cvetlica z monogramom AZ.

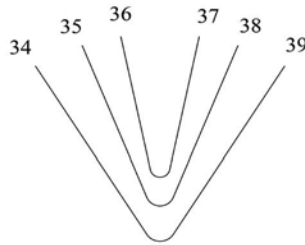


Peta lega.

- **Šesta lega – tri pole, foliacija 34–39;** na listu s foliacijo 36 je na skrajnem desnem robu ožganina, pH na mestu ožganine je 6,70. Na listu s foliacijo

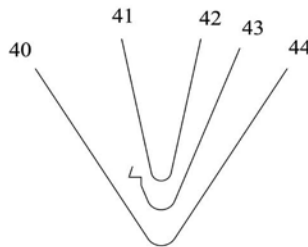
¹⁰² Solzo izdelovalca papirja imenujemo sled kaplje, ki je padla na svežo papirno maso takoj zatem, ko je bila zajeta na sito. Včasih je bila lahko to kaplja potu ali pa kaplja, ki je kanila z roke.

35 meri pH 6,91, bistvene razlike pa ni tudi na foliaciji 37, kjer je površinska kislost papirja 6,84. Vse pole imajo vodna znamenja, ki se skladajo z že omenjenimi; sredinsko sta pripeta golob s sledmi napisa in cvetlica. V paru s cvetlico je na spodnjem robu cvetlica z monogramom AZ.



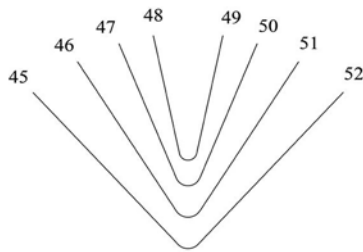
Šesta lega.

- **Sedma lega – tri nepopolne pole, foliacija 40–44;** druga pola v legi je nepopolna – list s foliacijo 43 sega le preko veznika, nasprotni list je izrezan (torej manjka list med foliacijo 40 in 41). List s foliacijo 40 ima solzo izdelovalca papirja. V tej legi se pojavijo vodna znamenja prekržanih palic v obliki črke X, lok z zaobljeno puščico in slabše prepoznavno vodno znamenje, ki spominja na del kroga.



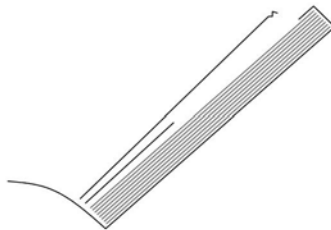
Sedma lega.

- **Osma lega – štiri pole, foliacija 45–52;** v zadnji legi se pojavi druga struktura papirja. Na listih s foliacijo 47 in 49 so vidne solze papirničarja. Na štirih polah, ki sestavljajo lego, se pojavi sredinsko pripeto krožno vodno znamenje s šestimi krožci, kot protipar je na spodnjem robu pripet monogram papirničarja CPA.



Osma lega.

- **Zadnji vezni list;** zadnji vezni list je del zadnje lege. Nalepljeni list je brez foliacije, njegov nasprotni list pa ima foliacijo 45. Vodno znamenje na nalepljenem listu je na zgornjem desnem robu in je le delno prepoznaven monogram papirničarja CPA, na nasprotnem listu pa krog s šestimi krogi.
- **Nalepljen list na notranji strani zadnje opore;** list je služil kot nalepljeni del veznega lista, ki je pripadal urbarju in ga ni mogoče vključiti v vezavo Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je, prav tako kot na sprednji platnici, iztrgan na treh mestih, in sicer v isti obliki kot okrepitveni trak. Iztrgan je tudi na zgornjem robu. Nima vodnega znamenja.
- **Nalepljen papirni trak na notranji strani zadnje platnice;** trak je služil kot okrepitev povezave med platnico in knjižnim blokom urbarja in ne kaže povezave z zapisom Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je iztrgan na treh predelih. Ohranil se je v fragmentih.
- **Zadnja platnica, osem zlepljenih listov tiskanega teksta;** oporo platnici, ki je prevlečena s kozjim pergamentom, sestavlja vsaj osem zlepljenih listov s tekstom. Na sprednjem notranjem robu sta ohranjena dva fragmenta zeleno obarvanih zapiralnih trakov.



Zadnja platnica z osmimi zlepljenimi listi, ki so prevlečeni s pergamentom.
Na notranji strani sta nalepljena trak in list.

Platnica

Kodeks knjige ščitita sprednja opora, ki meri 285–287 mm × 196 mm, in zadnja opora, ki meri 285 mm × 194–197 mm. V hrbtnem delu sta razmaknjeni 24 mm, na zunanji strani ju prekriva kozji pergament. Ta je prirezan tako, da je od 0,9 mm do 25 mm večji od opor, vogalni predeli so prirezani diametralno in zarobljeni na notranjo stran, najprej po daljši in nato krajši strani platnice. Na sprednji strani platnice je v zgornji polovici lepo ohranjen napis *Der Herrschafft Lagkh Casten Vrbarum Auf das 1689: 90. 91: 92: 93:94 et 95 Jahr*,¹⁰³ ki opozori, da je bila platnica izdelana za zaščito nekega drugega zapisa, ta pa je glede na zgornji napis očitno pripadal urbarju¹⁰⁴ Škofjeloškega gospostva. Na zgornji/sprednji strani se del tega zapisa nadaljuje tudi na predelu notranjega zavihka (glej sliko 5), ki je v večji meri prekrit s predlistom Škofjeloške procesije in se je v celoti pokazal šele ob razslojevanju materialov. Notranja stran sprednje platnice nosi različne vpise in žige, ki izpričujejo lastništvo. Na sprednjem robu ima platnica sledi štirih 10 mm širokih zapiral, izdelanih iz lanenih, zeleno obarvanih trakov, ki so se pod predpapirji ohranila le fragmentarno. Ob slojenju so se strukturni elementi na obeh platnicah nizali v istem zaporedju. Pod nalepljenim predlistom, ki nedvomno pripada procesiji, saj je del prve lege, se nahajajo ostanki predpapirjev, ki so na spodnjem in sprednjem robu nalepljeni preko pergamentnih zavihkov, na zgornjem robu pa je del lista odtrgan, kar jasno kaže na prirejeno višino platnice. Ohranil se je tudi papirni trak, ki je krepil povezavo urbarja s platnico. Po poškodbah, tako na predpapirjih kot tudi na traku, so vidne sledi treh na silo iztrganih vezic, ki naj bi povezovale urbar.



Notranja stran prve platnice. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

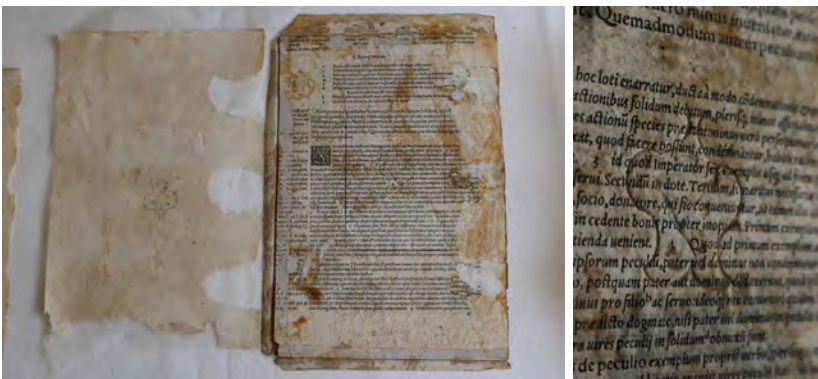
¹⁰³ Škofjeloški pasijon, Celje-Ljubljana, 2009, Matija Ogrin str. 327.

¹⁰⁴ Ker je izdelava pergamenta zahtevno in dolgotrajno ročno delo, ki poleg znanja in ročne spretnosti zahteva tudi primerne klimatske razmere, je material, ki se neglede na zgodovinsko obdobje pogosto pojavlja kot ponovno uporabljen element, vselej dragocen.

Dvig teh fragmentov nam razkrije vso unikatnost strukturne sestave; pojavi se tiskan tekst, ki se nahaja pod pergamentnimi zavihki. Na sprednji, notranji strani platnice se jasno vidi slepi odtis simbola, ki je omejen s kvadrasto linijo. Dvig pergamentnih zavihkov in tip poškodb na spodnjem levem vogalu razkrijeta, da je opora za platnice zlepljena¹⁰⁵ iz vsaj 8 listov¹⁰⁶ tiskanega teksta, ki je pravne narave.¹⁰⁷



Zlepljeni listi s tekstom, ki služijo kot opora platnici. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.



Slepi odtis simbola na notranji strani sprednje platnice. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

¹⁰⁵ Opore platnic so lahko izdelane iz najrazličnejših materialov, kot so: les, lepenka, papir, usnje, pergament ... in tudi obrabljeni materiali, ki so jih enostavno ponovno uporabili, ali zaradi pomanjkanja ali težje dostopnosti.

¹⁰⁶ Stroka stremi k opravljanju t. i. minimalnih posegov, ki ne dovoljujejo nepotrebnih del. Zato smo se odločili, da širšega in nepotrebnega razslojevanja listov ne opravimo. Pri dostopu, ki nam ga je dovoljevala poškodba, smo lahko določili 8 zlepljenih listov.

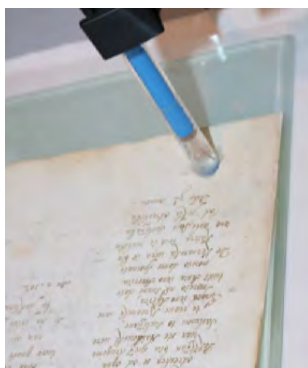
¹⁰⁷ Pregledal in mnenje podal Matija Ogrin, 17. julij 2020.

Poškodbe na platnici

Platnica je po celotni površini – na zunanji pergamentni prevleki in notranji papirni – vsebovala institucionalne in zgodovinske nečistoče. Vogalni predeli pergamenta so obrabljeni in potrgani. Sprednji, zgornji in spodnji pergamentni robovi platnice so popokani, na posameznih predelih manjkajo ali pa so stanjšani, tako da ne opravljajo več svoje zaščitne funkcije. Hrbtni del pergamentne prevleke je deloma izgubljen, ohranjen del je le še na posameznih mestih spojen s spodnjo platnico, z zgornjo platnico pa je popolnoma pretrgan. Zapiralni zeleno obarvani laneni trakovi so potrgani in ohranjeni le fragmentarno pod nalepljenimi predpapirji. Opore platnic so zaradi popuščanja vezivnosti lepila in obrabe izgubile svojo trdnost, predvsem na spodnjem robu.

Knjižni blok

Knjižni blok je sestavljen iz osmih leg, ki jih tvori 51 foliiranih listov, v višino meri 276–278 mm in širino 196–199 mm. Glavnino knjižnega bloka sestavlja tanek, fin, ročno izdelan papir svetlih tonov, ki vsebuje konopljna vlakna.¹⁰⁸ Ponekod je v knjižnem bloku dodan tudi papir z drugačno strukturo. Celotni spodnji del papirja knjižnega bloka ima enovito valovanje. Knjižni blok vsebuje vsaj 43 dobro, delno ali pa le nakazano vidnih vodnih znamenj. Nekatera od njih lahko razberemo in jih umeščamo v papir italijanskega izvora, vsaj en pa nakaže monogram papirničarja, ki bi utegnil biti celo domač, slovenski produkt.¹⁰⁹ Sestava leg je nehomogena in je navedena v shemi zaporedja, vključena je tudi struktura pod nalepljenim veznim listom.



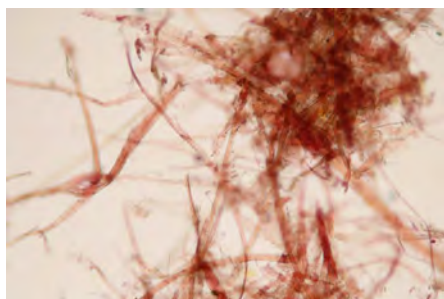
Meritve pH površine papirja, ki jih je opravila dipl. ing. kem. teh. Stanka Grkman, konservatorsko-restavratorska svetovalka v Arhivu Republike Slovenije. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

¹⁰⁸ Kvalitativno analizo vlaken je v juniju 2020 izdelala ing. kem. teh. Marjana Cjuha, konservatorsko-restavratorska sodelavka v Arhivu Republike Slovenije.

¹⁰⁹ Vodno znamenje, kot ga vidimo v papirju lista 2, je zelo podobno enemu izmed znamenj, ki jih je uporabljal papirničar Anton Nikel iz Žužemberka v prvi polovici 18. stoletja. (J. Šorn, Ljubljana, 1954)



Kvalitativna analiza vlaken, ki jih je opravila ing. kem. teh. Marjana Cjuha, konservatorsko-restavratorska sodelavka pri Arhivu Republike Slovenije. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.



Mikroskopska slika konopljinih vlaken.
Foto Marjana Cjuha.



Korozija železotaninskega črnila.
Foto Marjana Cjuha.

Poškodbe na knjižnem bloku

Na knjižnem bloku se kažejo institucionalne in historične nečistoče. Papir je na skrajnih robovih zgornjega, spodnjega in sprednjega robu večkrat drobno natrgan, obrabljen in mestoma tudi manjkajoč. Hrbtni deli leg so potrgani in na zunanjih polah zatrdeli od nanosa klejnega lepila. Nепrekinjena vezna nit, ki potuje po veznikih leg, z namenom povezovanja v homogeno, trdno celoto knjižnega bloka, je zaradi pogoste uporabe močno razrahljana, ni pa pretrgana. Vbodna mesta na veznikih so raztrgana. Konopljene vezice so zaradi delne preperelosti, pogoste uporabe in popuščanja vezivnosti lepila izgubile svojo trdnost. Le še delno je ohranjen njihov prvotni, tako imenovani »S zasuk«.¹¹⁰ Sprednji vezni list je na predelu veznika (žlebu ali prepogiba) v celoti pretrgan, zadnji vezni list je mestoma še povezan z nasprotnim listom iz lege.

¹¹⁰ Niti so navadno v osnovnem zasuku preje, v t. i. »S« ali »Z zasuku«. Ob združevanju več osnovnih niti se smer sukanja obrne.

RESTAVRATORSKA DELA

Konservatorsko-restavratorska stroka že desetletje in več v najvišji možni meri zagovarja minimalne posege, kar pomeni, da z najmanjšimi intervencijami naredimo najvišjo mero stabilizacije in preprečimo nadaljnje poškodbe. S tem pristopom tenkočutno vnašamo najnujnejše, čiste materiale¹¹¹ in obenem ohranjamo vse primarne strukturne elemente z njihovimi tehnikami povezave. Prav s tem pristopom smo želeli pristopiti tudi k zapisu Škofjeloške procesije.

Pregled knjige je vključeval tudi nedestruktivne analitične metode, ki so pokazale, da je večji del zapisa stabilen, na stabilnem papirju. Le na manjšem delu zapisa na prvih straneh je uporabljeno železotaninsko črnilo z železovimi ioni.¹¹² Prav uporaba tega črnila onemogoči vse mokre postopke in nakazuje smiselnost izvajanja minimalnih posegov.

Pregled knjige je zaznal predvsem mehanske poškodbe, ki so nastale bolj zaradi pogoste uporabe kot zaradi neugodnih pogojev hranjenja.

Vse poškodbe na platnici so dopuščale izvedbo minimalnih posegov, struktura in številne mehanske poškodbe na knjižnem bloku pa so zahtevale nekoliko obsežnejši poseg. Na podlagi temeljitih pregledov in raziskav smo se odločili za lokalne kontrolirane vnose vlage.

Na knjižnem bloku smo razvezali vozle in vezavo, stabilizirali poškodbe na papirnem nosilcu in zašili lege v knjižni blok, z vsemi ohranjenimi strukturnimi elementi (povezovalna nit, vezice).

Suho čiščenje

Zapisi običajno nosijo zgodovinske in institucionalne nečistoče. Prvih se praviloma ne dotikamo in jih skrbno ohranjamo, druge pa z enako skrbjo in natančnostjo skušamo v nizu uporabljenih restavratorskih pripomočkov odstraniti. Ščetke, čopiče, skalpele, različne gobice, spužve, vate, radirke oz. radirni prah idr. uporabljamo glede na nečistoče, predvsem pa skrbimo, da pri samem

¹¹¹ Čisti, trajno-obstojni, lahko tudi brezislinski materiali, imenujemo materiale, ki ne vsebujejo agresivnih kemijskih primesi, ki bi se tekom let prenašale na izvirne materiale in zapis ter jih trajno poškodovale. Za izdelavo tovrstnih materialov se največkrat uporabljajo naravni materiali, ki zahtevajo dolgotrajne postopke. Pogosto so tudi ročno izdelani.

¹¹² Črnilo so izdelovali na različne načine, pogosto so recepture tudi skrivali. Kadar pisarji pri izdelavi črnila (uporabljali so različne rastline, kot so glog, ruj idr.) niso dosegli zelene črnine, so na ognju segreti kos železa, da je zažarelo, in ga nato potopili v črnilo, včasih so preprosto dodali črne ostanke z brusnega kamna ipd. Takoj, ko se pojavi prisotnost železotaninskega črnila, moramo konservatorji-restavratorji izključiti vse t. i. mokre postopke. Črnilo z vsebnostjo železa korodira in razžira pisno površino do te mere, da zapis zbledi in ostanejo le prazni prostori. Če uporabimo mokre postopke, se železovi ioni razpršijo po celotni površini papirja in ga širše poškodujejo.

postopku ne vnašamo neželenih snovi in ne posegamo pregrobo v materiale. Običajno je prvi in osnovni postopek pred vsakim nadaljnjim restavratorskim posegom.

S površine pergamenta in papirja smo odstranili vse nečistoče, prah, nesnago različnih žuželk, madeže in sledi starih, otrdelih nanosov lepila, ki so ujeli tudi dodatno nesnago iz okolja. Zgodovinske nečistoče smo v celoti ohranili; gre za packe, ki so nastajale ob zapisu, razmazano črnilo in tudi kasnejše pripise ter sledi svinčnika. Prisotni so tudi sledi voska, ki je kapljal s sveče, in v veznikih ostanki peska za pivnanje.

Prvi posegi slojenja in/ali ločitev knjižnega bloka od platnice

Na notranji strani platnic smo nalepljene lističe z zapisom iz železotaninskega črnila odstranili s suho tehniko. Razslojevanje veznih listov s platnic smo zaradi izjemne vezivnosti prisotnega kleja lokalno in kontrolirano vlažili z gore-tex® tehniko. Med vlaženjem smo prisoten tintni žig samostana ustrezno zaščitili. Zaradi vnosa vlage se organsko lepilo zmehča in omogoči razslojevanje materialov. Vezni list in vse liste pod njim (ki so pripadali urbarju) smo očistili vseh nanosov organskega lepila. Platnico in razslojeni list smo vložili med holytex®, frotirje in deske ter primerno obtežili in posušili.

Posegi na platnici

V začetnem postopku, ki je zahteval premišljeno in zelo lokalizirano vlaženje, moramo poskrbeti, da vse navlažene strukturne elemente knjige obdelamo. Pri tem moramo biti hitri, učinkoviti in predvsem natančni. Pri postopku smo vlago varno »vnesli« v nalepljena vezna lista, preko listov pa je pronicala tudi na platnico in pergament. Zaradi vsebnosti vlage smo lahko nadaljevali z delom na platnici, saj pergament pri posegih zahteva primerno vlažnost, ki jo je platnica, zaradi lokalnega vlaženja pri odstranjevanju nalepljenega veznega lista, še vedno vsebovala. Pergamentne zavihke s poškodovanimi robovi smo na površini sprednje in zadnje platnice dvignili le toliko, da je bil pripravljen potreben prostor za vstavev novega kozjega pergamenta.

Funkcionalnost, gibljivost in končni videz platnice so zelo odvisni od izbire pergamenta. Kože se med seboj kot naravni in ročno obdelan material razlikujejo po strukturi, gibljivosti, debelini in ne nazadnje po barvnih tonih. Sledili smo izvirnemu pergamentu in izbrali kozji pergament s čistimi folikli iz predela pleč. Tu je pergament močan, fleksibilen in primerne debeline (0,06 mm). Lahko smo ga oblikovali po poškodbah, stanjšali in na manjkajočih ter oslavljenih predelih vstavili pod izvirni pergament na platnici. Pri vstavljanju in lepljenju s škrob-

nim - reverzibilnim lepilom smo v prostoru in na pergamentu ves čas vzdrževali primerno vlago.

Tako obdelano platnico smo vstavili med holytex® in deske ter primerno obtežili. Hrbtni del platnice smo lahko restavrirali šele potem, ko smo izdelali knjižni blok.



Razslojevanje veznih listov in platnic. Foto Darja Harauer.

Posegi na knjižnem bloku

Hrbet knjižnega bloka je bil polepljen s klejem, ki se je sčasoma razsušil, popokal, njegova vezivnost je popustila. Konopljna nit, ki povezuje knjižni blok, je bila zaradi nanosa lepila izredno toga. Zaradi vsega naštetega so se poškodbe in raztrganine na veznikih leg in celotni povezavi knjižnega bloka pri vsaki uporabi slabšale.

Izsušen nanos kleja na hrbtnem predelu knjižnega bloka smo zmeščali z nanosom škrobnega lepila in šele po večkratnih potrpežljivih nanosih in čiščenjih uspešno odstranili vse neželene sloje. Tudi očiščena in zmeščana povezovalna nit je dovolila odpeti začetni in končni voz. Celoten knjižni blok je bil povezan homogeno brez prekinitev, kar pomeni da je povezava prvotna, brez kasnejših predelav, zato smo jo previdno odpeli z vseh treh vezic. Vezice, prav tako kot nit izdelane iz konoplje, so preperle, zelo oslajljene in imajo le še delno nakazan »S zasuk« iz osnovne preje. Vse elemente smo očistili in jih pripravili za vrnitev v vezavo.

Poškodovane pole smo pripravili za dopolnjevanje in stabiliziranje poškodb. Z izbranim ročno izdelanim t. i. japonskim papirjem dveh različnih debelin smo dopolnjevali manjkajoče in poškodovane predele pol. Postopek je dolgotrajen, predvsem zaradi zahtevane natančnosti. Krajne robove japonskega papirja smo ročno vlaknili, s tem smo dosegli močne in lepe prehode na izvorni papir. Z debelejším papirjem smo dopolnili manjkajoči del, s tankim smo poškodbo še dodatno okrepili na obeh straneh lista. Restavrirane predele ali celo liste smo vstavili med holytex® in deske ter jih obtežili in posušili.

Pri celotnem postopku smo pazili na drobne detajle, kot so reliefna, neenakomerna struktura papirja, krajne robove, ki smo jih v celoti ohranili, četudi niso popolni, nismo zapolnili morebitnih prebodov, ki so nastajali ob zapisu, ipd.

Restavrirane pole smo sestavili v lege. Prvi in zadnji legi v vezniku smo dodali ojačitev, ki služi kot pomoč pri povezavi s platnico. Tako obdelan knjižni blok je pripravljen za šivanje.



Restavrirane poškodbe na veznem listu. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Rekonstrukcija šivanja

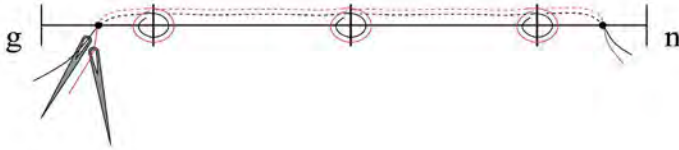
Da pri restavriranju dosegamo najboljše rezultate, moramo do potankosti obvladovati in razumeti tehnike, ki so jih uporabljali pri prvotni izdelavi. Analize posameznih materialov nam omogočijo izbiro pravih materialov, ki jih nato vgradimo v že obstoječe, vendar oslABLJENE strukture. Tudi tokrat smo pri rekonstrukciji vezave sledili tehnikam, ki so jih uporabljali v času nastanka Škofje-loškega zapisa. Na knjigoveško napenjalo smo napeli »S« zasukane konopljne vrvi, v katere smo vdelali vse močno oslABLJENE primarne vrvice.

Pri povezavi smo natančno sledili primarnim prehodom preko veznikov leg in sledili prvotni tehniki šivanja. Šivanje poteka od zadnje lege proti prvi. Zaradi natančnosti smo šivali z dvema izbranimi iglami¹¹³ sočasno. Na prvi je bila močna nova, z naravnim voskom povoskana konopljna nit, na drugi primarna že oslABLJENA, očiščena in prav tako s čebeljim voskom povoskana nit.¹¹⁴ Vse niti smo z enakomernim tempom opletli okoli napetih vrvi (vezic), ki služijo kot pomembna opora zašitemu knjižnemu bloku.

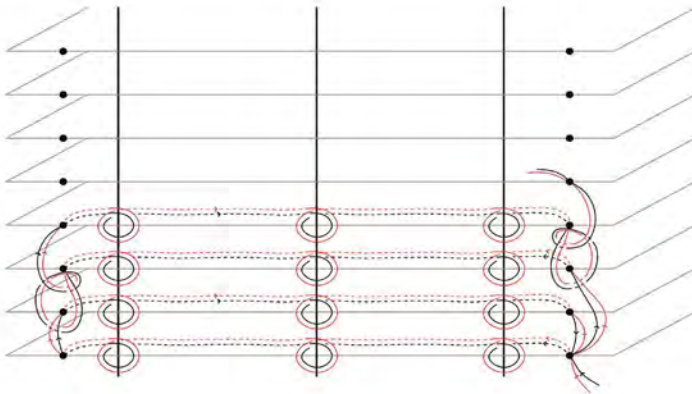
¹¹³ Igle imajo pri povezovanju zelo pomembno vlogo. Njihova dolžina, debelina, predvsem pa velikosti očesa in končne osti so pomembni elementi, ki določajo natančnost in končno kakovost šivanja.

¹¹⁴ Z naravnim čebeljim voskom impregniramo in zaščitimo niti in jim omogočimo lažje prehode preko prebodov.

Zašit knjižni blok smo odpeli z napejalja, ga polepili z reverzibilnim škrobnim lepilom in dodelali za platničenje.



Schema tehnike šivanja z opleti okoli vezic. (g – glava lege, n – noga lege)



Šivanje leg v knjižni blok. Shematski prikazi Ana Florjanovič, absolventka arhitekture.



Zašit knjižni blok na knjigoveškem napejalju. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Nadaljnji posegi na platnici

Platnica se je v času del na knjižnem bloku posušila, zato je bil potreben ponovni kontroliran vnos vlage. Vlago smo tokrat vnašali le lokalno; na predelih robljenja in hrbtnem predelu. Knjižni blok je bil zašit in oblikovan, le tako formiran nam je pri dopolnjevanju pergamenta omogočil določanje natančnih mer. Posebno pozornost smo posvetili hrbtnemu delu, ki se mora natančno prilagati knjižnemu bloku, obenem pa slediti že izdelanim prigibom.

Z dopolnitvijo manjkajočega pergamenta v hrbtu smo zgornji in spodnji del platnice povezali v homogeno celoto, ki bo ustrezno ščitila knjižni blok in njegov zapis. Sočasno s pergamentom smo lepili in utrjevali tudi liste, ki služijo kot opora platnici. Zaradi vnesene vlage je moralo delo potekati hitro in natančno. Ko smo obdelali hrbtni del in vse manjkajoče predele na platnici, smo pergamentno prevleko zarobili na notranjo stran. Platnico smo namestili na knjižni blok, jo le delno pritrdili in že postavili celotno knjigo v končno obliko. Vse ključne predele smo zaščitili s holytex® lističi in deskami ter sušili pod utežmi.

Sledila so še zaključna dela, med katera prištevamo montažo zapiralnih trakov¹¹⁵ in celotno platničenje.¹¹⁶



Restavrirana knjiga Škofjeloškega pasijona. Foto Ana Florjanovič.

¹¹⁵ Lanene tkane trakove smo s tekstilnimi barvami obarvali v zelen odtenek, ki je skladen s tonom zapiral, ki so le fragmentalno ohranjeni pod predlisti.

¹¹⁶ Platničenje stroka imenuje dela, s katerimi vse strukturne elemente knjižnega bloka spajamo s platnico.

Zaščita

Rokopis je bil ob prevzemu vložen v kartonasto zaščito, knjigo spremlja tudi skupek dokumentov in zapisov raznih študij, ki so nastajali skupaj z zgodovino rokopisa in dogajanja ob njem. Za razumevanje zgodovine te knjige so pomembne vse priloge, zato smo za celoto izdelali kakovostno zaščito po meri. Vsak dokument je dobil svojo zaščitno srajčko iz trajno obstojnega papirja. Dokumente s srajčko smo združili po tematiki in jih vložili v trajno obstojne mape.

Zaščitna škatla je zasnovana tako, da ima v osnovi tri podstavke, ki so po zunanjih merah skladni, po notranji pa prilagojeni vsakemu elementu. Spodnji nosi prvotno kartonasto zaščito knjige, temu se prilagaja podstavek, ki nosi mape s priloženimi dokumenti, na vrhu, kot zadnji, je podstavek, ki je skladen s spodnjima in obenem natančno prilagojen rokopisu. Zaradi varnosti in zaščite pred poškodbami, izpostavljenosti zunanjim vplivom, kot so svetloba, prah, nihanje temperature in vlage, smo iz trajno obstojne lepenke in platna izdelali zaščitno škatlo po meri in jo opremili z napisi.



Izdelava zaščitne škatle. Foto Ana Florjanovič.



Ustrezna zaščita za Škofjeloški pasijon. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

ZAKLJUČEK

V slovenskem jeziku je bilo v 17. in 18. stoletju napisanih več podobnih besedil, ki so jih ob verskih praznikih tudi uprizarjali. Žal se je omenjeno delo edino ohranilo in je obenem tudi najstarejše še ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku. Ob konserviranju-restavriranju smo imeli edinstveno priložnost podrobno pogledati tudi v njegovo sestavo ter materiale in raziskati uporabljene tehnike izdelave. Strukturna sestava Škofjeloškega pasijona, če izvzamemo nekaj kasneje vlepljenih listov in dodanih nanosov lepila na prvi legi, je prvotna in nedotaknjena. Zato jo lahko umeščamo v čas nastanka zapisa. Tudi njeni strukturni elementi, uporabljeni materiali in tehnike so tipični za to obdobje.

Celoten rokopis Pasijona je bil vezan samo enkrat, brez predelav vezave, tudi brez kakšnega t.i. »krpanja« vezave tako da je torej ohranjena, zdaj pa restavrirana prvotna vezava celotnega kodeksa.

Ključni konservatorsko-restavratorski problem je predstavljalo predvsem stabiliziranje poškodb na veznikih v polah. Delo smo želeli izvesti *in situ*, a se je zaradi obsega poškodb izkazalo za neizvedljivo. Pristopili smo k različnim konservatorsko-restavratorskim tehnikam, v skladu z etičnim kodeksom konservatorsko-restavratorske stroke.

Knjiga pa postavlja vprašanja, na katera bi bilo smiselno odgovoriti.

Poškodbe in kasnejši vnosi reverzibilnih lepil, predvsem v prvi legi, so tako izraziti, da sicer lahko sledimo shemi sestave, vendar ne povsem. Tudi vodna znamenja, ki so odraz zgodovinskega obdobja in geografskega okolja, kličejo k novi raziskavi. Zelo zanimivo vprašanje se postavlja tudi pri platnici in njenemu prvotnemu namenu. Kje se je končala zgodovina urbarja, ki je pripadal Škofje-

loškemu gospostvu, čigar obstoj priča prav platnica na Škofjeloškemu pasijonu? To so le nekatere izpostavljene dileme.

Škofjeloški pasijon, ki je od leta 2016 vpisan v UNESCO Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva, je in mora biti tudi slovenski ponos. Bolj, ko se poglobljamo v Škofjeloški pasijon, bolj se kažeta konserviranje in restavriranje utemeljena in smiselna.

Literatura

- C. Clarkson: »Minimum intervention in treatment of books«: Preprint from the 9th International Congress of IADA, Copenhagen, 1999, str. 89–96.
- J. Šorn: »Starejši mlini za papir na Slovenskem«: V Zgodovinski časopis, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana 1954, str. 87–117.
- M. Ogrin: Škofjeloški pasijon, oče Romuald; uredil Matija Ogrin, Celjska Mohorjeva družba, Slovenska Akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU, Celje, Ljubljana, 2009.
- Woods S. Christopher: »The conservation of parchment«: Conservation of leather and related materials, Oxford, 2006, str. 200–224.
- ECCO profesional guidelines: https://www.academia.edu/17744452/ECCO_professional_guidelines_I, januar 2021
- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryId=s=130&View=1&Query=kodeks>)
- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryId=s=130&View=1&Query=inkunabula>)



Nekaj utrinkov restavratorkega dela, ki je potekalo več mesecev. Foto Jana Jocič